

Pappi, lukkari, talonpoika ...

Matti Peltonen, Lukkari Saxbergin rikos ja herännäis-pappilan etiikka. Gaudeamus, Tampere 2006, 269 s.

■ Eräänä aamuna elokuun lopulla 1839 lähti Keuruun lukkari Matias Saxberg renkinsä kanssa hätistelemään pois karjaa Salmenmaan niityltä, jonka

hyödyntämisen hän katsoi kuuluvan oikeuksiinsa. Vierailun seurauksena kuoli karjaa paimentanut tyttö. Lukkari sai syytteen hänen kuolemansa aiheuttamisesta, mutta loppujen lopuksi Saxberg selvisi asiasta sakoilla. Syksyllä 1861 sai jo eläkevaariksi siirtynyt Saxberg puolestaan itse surmansa murhaajan kädestä.

Matti Peltosen kirjassa on kaksi tähystysaukkoa keuruulaiseen yhteisöön ja suomalaiseen yhteiskuntaan 1800-luvulla, kuten kirjan otsikkokin jo antaa ymmärtää. Toinen niistä on lukkari Saxbergiin liittyvä tematiikka, toinen keuruulaisen papin tyttären Lydia Hällforsin (os. Bergroth) 1900-luvun alussa laatimat muistelmat, jotka ilmestyivät painosta 1924 nimellä *Äidin muistelmia*. Muistelmissa kerrotaan laajasti myös Saxbergista. Peltonen toteaa, että hän kiinnostui aiheesta nimenomaan lukiessaan Lydian muistelmia. Niistä hän sai tutkimukseensa johtolangan.

Matti Peltonen tunnetaan taitavana mikrohistoriallisten metodien erittelijänä. Hän on myös Suomessa aktiivisimmin osallistunut mikrohistoriasta käytyyn kansainväliseen keskusteluun, mm. artikkelillaan arvostetussa aikakauskirjassa *History and Theory* (3/2001). Mainitun artikkelin tematiikka – otsikko: ”Clues, Margins, and Monads: The Micro-Macro Link in Historical Research” – liittyy kiinteästi käsillä olevan kirjan metodiikkaan. Kirjassa tekijä tiivistää lähestymistapansa:

”Tulkitsen tässä työssä Lydia Hällforsin teoksen Äidin muistelmia johtolankana, jota voi lähteä seuraamaan teoksen

antamien ärsykkeiden tai vihjeiden perusteella. Tavoitteena on saada kiinni laajemmasta, koko suomalaisen yhteiskunnan murrosta 1800-luvun puolivälissä luonnehtivista prosesseista. Vihjeet avautuvat peruskysymyksestä: Miksi Lydia halusi kertoa näin laajasti juuri lukkari Saxbergin tapauksesta? ...”

Kirjan luettua voi todeta, että teksti vastaa erinomaisesti Peltosen itselleen asettamaa ’ginzburgilaista’ tavoitetta.

Vaikka mainitut kaksi tähystysaukkoa kietoutuvat tekijällä kiinteästi toisiinsa, niihin voi luonnollisesti katsoa myös erikseen. Kommentoin seuraavassa Peltosen kirjaa juuri sanotulla tavalla.

Lukkari Saxberg oli Keuruulla huomattu henkilö, josta on jäänyt myös jälkipolville runsaasti sekä mustaa valkoisella että perimätietoa. Yhdeksi avainlähteeksi keuruulaisten suhtautumisesta lukkariinsa Peltonen nostaa hänestä laaditun laajan pilkkarunon. Hän arvelee perustellusti, että se muotoutui pitäjän käsityöläisten piirissä. Niin käsityöläisten kuin lukkarienkkin sosiaalinen asema ei 1800-luvulla ollut kallioon hakattu, ja molemmilla ryhmillä oli runsaasti sosiaalista kunnianhimoa. Käsityöläiset pyrkivät erottumaan rahvaasta, lukkarit kilvoittelivat paikasta säätyläisten, herrasväen joukossa.

Peltonen korostaa oikeutetusti, että lukkarienkkin sosiaalinen asema on avaintekijöitä hahmotettaessa keuruulaisen yhteisön suhtautumista Saxbergiin. Sen lisäksi olisi ehkä ollut paikallaan painottaa vahvemmin tämän sosiaalisen kilvoit-

telun vaikutusta lukkarin omaan käyttäytymiseen. Hän oli kuollessaan rikas mies. Yhteisön ja erityisesti pilkkarunon laatijain silmissä Saxberg oli hankkinut omaisuutensa kepulikonstein. Tähän sosiaalisen arvostuksen tavoitteluun viittaa myös Lydia Hällfors muistelmissaan: ”Hän (= Saxberg) sanoi itse viimeisinä elinvuosinaan isälleni, ettei hän niinkään itse halua tavaraa, kunhan vain saa estetyksi etteivät muutkaan sitä saa. Isäni nimitti tätä diaboliseksi kauteksi.”

Saxbergin selviäminen elokuun 1839 tapahtumista niityllä pelkällä sakkorangaistuksella sai pilkkarunon laatijan uumoilemaan, että vauraan lukkarin oli onnistunut lahjoa tuomarit ylemmissä oikeusasteissa. Peltonen toteaa, että tuomioiden sosiaalishistoriaa 1800-luvulla olisi syytä tutkia. Ensi tuntumalta kuulostaa oudolta ajatus, että keuruulaisen lukkarin olisi onnistunut lahjoa korkea-arvoisia oikeusistuinten edustajia. Pikemminkin mieleen tulee yleisempi näkökohta: sosiaali- ja virkahierarkian korkeilla portailla pyrittiin kaikin keinoin välttämään viranhaltijoiden tuomitsemista, jotta kunnioitus esivaltaa kohtaan ei rapistuisi. Tämän näkökohdan vastapainona ei keuruulaisen paimentytön väkivaltainen kuolema paljoa merkinyt. Mutta Peltonen on onnistunut hahmottamaan tuomion taustoja pitemmälle. Hän on näet havainnut Saxbergin perukirjasta, että lakimies ja Vaasan lääninhallituksen korkea virkamies 1839 E. A. Hjelt oli velkaa Keuruun lukkarille. Peltonen muotoilee riittävän va-

rovaisesti: ”Onkin mahdollista, että miehet kohtasivat tuolloin (Vaasassa) ja että juuri Hjelt pelasti Keuruun lukkarin järjestämällä tälle hyvän puolustuksen hovioikeudessa ja senaatin oikeusosastossa.”

Peltonen kuljettaa taitavasti Saxbergin henkilön ympärille kutomaansa kertomusta. Kuva täydentyy vielä olennaisesti lukkarin murhan tutkimuksen ja jälkisäädöksen välityksellä. Jäin pohtimaan oikeastaan vain yhtä asiaa, illanvieton laatua lukkarin kotona ennen Salmenmaan niityn tapahtumia. Saxberg ei ollut lasiin sylkevää ihmislajia, kuten ilmenee mm. hänen laatimastaan syytinkisopimuksesta. Lukkarilla oli yövieraana pitäjän nimismies. Vaikka vallesmanni olikin työmatkalla, iltaa ei varmaan istuttu kuivin suin, olihan lukkari ilmiselvästi halukas esiintymään komeasti. Tämä seikka on ehkä ollut osasyynä Saxbergin väkivaltaiseen koheltamiseen niityllä seuraavana aamuna.

Lydia Hällforsin isä F. H. Bergroth toimi Keuruulla pitäjänapulaisena ja sittemmin vuodesta 1867 kirkkoherrana. *Äidin muistelmia* on omaelämäkerrallinen. Kuten sanottu, sen sisältämä laaja kuvaus lukkari Saxbergin rikoksesta on kirjoittajalla toiminut johtolankana hahmottamaan herännäispappilan etiikkaa. Peltonen piirtämä kuva on monipuolinen. Keuruun ja Helsingin fenomaanisen sivistyneistön suhteet olivat kiinteät, mutta muistelmien näkökulma oli selvä: ”Hällforsin tarinan sankarit olivat maaseudulla eläneet ja toimineet herännäispapit perheineen ja sukuverkos-

toineen.” Tämä on tärkeä näkökohta, joka tutkimuksessa on usein jäänyt syrjään. Sitä korosti jo aikalainen, Kauppi-Heikki kiertokoulun opettajan sanoin ylioppilaille romaanissaan *Uran aukaisijat* (1904).

Isä edustaa Lydian muistelmissa ’hyvää’, lukkari Saxberg – jolle myös Lydian isä oli velkaa – ’pahaa’ esivallan edustajaa. Peltonen kiteyttää pappilan etiikan puhumalla – Marcel Maussin ajatteluun tukeutuen – ’vastavuoroisuuden teatterista’. ”Todellisuutta paikoittain kaunisteleva Lydia Hällforsin muistelmia pyrkii kuvaamaan realisoitunutta utopiaa.” Kyseessä oli ”paternalistinen utopia vastavuoroisesta vaihtosuhteesta talonpoikaisen rahan kanssa”. Tässä vaihtosuhteessa ei ollut kysymys vaihdannasta markkinatalouden merkityksessä – viime mainittu luonnehti pikemminkin lukkari Saxbergin laajaa ’pankkiiri-toimintaa’.

Matti Peltonen on kirjoittanut erinomaisen mielenkiintoisen kirjan niin asiasisältönsä kuin siinä käytetyn mikrohistoriallisen metodin näkökulmasta. Kahdesta tähystysaukostaan käsin kirjoittaja kurottuu syvälle niin keuruulaisen yhteisön sosiaalisiin ja henkisiin rakenteisiin kuin myös suomalaisen sivistyneistön maailmaan.

Antero Heikkinen